

FOKUS PÅ GENMODIFISERT MAT: HVA KAN FEM FOKUSGRUPPEINTERVJUER FORTELLE OM DEN NORSKE GENMATDISKURSEN?

Trine Magnus

trine.magnus@bygdeforskning.no

Focus on genetically modified food: How can five focus group interviews tell stories about the Norwegian discourse of genetically modified food?

Genetically modified food is a complex phenomenon located in the borderland between nature, science and society. While some will argue that tampering with nature is unfortunate, others believe that it is a natural and necessary development in agriculture and food production. In this article, I describe *the Norwegian discourse on genetically modified food* as expressed through a discourse analytical approach of five focus group interviews conducted in the winter of 2008. The groups comprised actors from farm organizations, environmental organizations, the food industry, management, regulatory bodies and ministries, as well as scientists and experts. It is shown that interest groups have difficulty understanding the points of view of other groupings, with disagreements on the concept of risk leading to conflict and confusion about the Norwegian discourse on genetically modified food. Discursive practices highlight the need for a clear definition of the term as well as clarification of the conditions governing risk, uncertainty and benefit. It is a battle over the definition of what is right, most profitable and acceptable. The article shows that genetically modified food is a highly politicized issue and that there is an absence of public debate on the topic. Common to all groups, however, is a desire for constructive dialogue in an appropriate forum.

Keywords: *risk, genetically modified food, discourse, conflicting actors*

Modernitet, risiko og matproduksjon

Mange vil hevde at vi lever i en stadig mer usikker og uforutsigbar verden. En konsekvens av dette er økt fokus på *risiko* innenfor de fleste områder av samfunnslivet. Også innenfor matproduksjon og matkonsum har risikobegrepet fått betydning i forbindelse med nye produksjonsmetoder, som for eksempel genmodifisering innenfor landbruk og næringsmiddelindustri, og også i medias økte fokus på mat, helse og matskandaler de senere årene.

Risiko er et begrep som kan knyttes til forståelsen av det moderne: samfunnets økte globalisering, differensiering og individualisering. Deborah Lupton (1999) skiller mellom det realistiske og det sosialkonstruktivistiske perspektivet på risiko. Ifølge Lupton er det realistiske perspektivet det mest vanlige, der risiko defineres som en funksjon av sannsynligheten for at en hendelse inntreffer, multiplisert med alvorlighetsgraden dersom hendelsen skulle inntreffe. En slik definisjon av risikobegrepet støtter seg til en oppfatning av at sannsynligheter kan beregnes nøyaktig, at usikkerheter kan identifiseres, håndteres og elimineres gjennom videre forskning. Denne forståelsen av risikobegrepet kan synes for snever for en rekke problemstillinger på matområdet der forbruket formes av selvstendige individers oppfatning og forståelse av risiko.

I de sosialkonstruktivistiske perspektivene vektlegges nettopp forhold som de realistiske perspektiver blir kritisert for å unnlate, nemlig de sosiale og kulturelle kontekstene, eller rammene, risiko blir konstruert og forstått innenfor (Lupton, 1999). Risiko er i økende grad et viktig aspekt ved menneskelig subjektivitet i vestlige samfunn, og er assosiert med begreper som valg, ansvar og skyld. Lupton (1999) deler det sosiokulturelle perspektivet inn i tre grupper: kulturelle og symbolske perspektiver (Douglas og Wildavsky, 1982), risikosamfunnsteorier (Beck, 1992; Giddens, 1991, 1997) og «governmentality» eller reguleringsteorier (Foucault, 1991). Felles for disse retningene er at de har samme epistemologiske utgangspunkt og tar i betraktning at risiko får mening gjennom en sosial, kulturell og historisk kontekst.

Risikosamfunnsteorier behandler risiko på et makrososialt nivå. Ulrich Beck (1992) og Anthony Giddens (1997) er sosiologer som har arbeidet med modernitet og risiko. De mener oppfatningen av risiko er sentral for å forstå det moderne samfunnet og at risiko i vår forstand er en konsekvens av moderniteten. Når Beck (1992) beskriver samfunnets modernisering, fremhever han den generelle *vitenskapeliggjøringen* av samfunnet. Det har til alle tider vært knyttet risiko til industriell utvikling, men risikoene knyttet til moderniteten har fått en ny karakter. De er ikke lenger lokalt forankret eller begrenset i tid og rom, men av global karakter. Teknologi i samfunnet har gått fra å være et middel til å løse problemer til å bli selve problemet, og ifølge Beck (1992) synes den menneskeskapte risikoen å ha tatt over for den naturgitte, og den er et produkt av den vitenskapelige og teknologiske utviklingen. *Risikosamfunnet* er ifølge Beck karakteristikk på epoken som har overtatt for industrisamfunnet.

Giddens på sin side hevder at moderniteten preges av en risikokultur (1991). Med dette mener han ikke at samfunnet har blitt mer risikofylt enn tidligere, men at individers oppfatninger og opplevelser av risiko har fått større betydning. Moderniteten reduserer risikoer på flere området i livet, men introduserer også helt nye og ukjente risikoer. Giddens (1991) omtaler risikoene

som «*high consequences risks*». Dette er risikoer som springer ut fra samfunnets globale karakter og de sosiale systemene innenfor moderniteten. Dette får konsekvenser for hvordan individene organiserer sin verden, og tillit til abstrakte systemer får en sentral rolle. Individets tillit til symbolske tegn og ekspertsystemer får en vesentlig betydning for modernitetens eksistens. Med ekspertsystemer mener Giddens «systemer av teknisk art eller faglig ekspertise som organiserer store områder av det materielle og sosiale mønsteret vi lever i i dag» (Giddens, 1997: 27–28). Dette er vitenskapssystemer som tas for gitt og som styrer stadig mer av våre betingelser for hverdagen. Helsevesen, veitrafikkssystemet og mattilsyn er eksempler på slike «tatt-for-gitte» ekspertsystemer vi i stor grad har tillit til.

Moderne bioteknologi, og særlig genmodifisering, har vært av de mest omdiskuterte teknologier de siste 10–15 årene (Gaskell og Bauer, 2002). Å benytte genmodifisering i landbruks- og næringsmiddelproduksjonen er et eksempel på *menneskeskapt* teknologi som både gir muligheter og innebærer usikkerhet og risiko. Denne teknologien er kompleks da den befinner seg i grenselandet mellom natur, vitenskap og samfunn. Noen vil hevde genmodifisering er uheldig tukling med naturen (Frewer m.fl., 2004; Robert og Baylis, 2003; Wibeck, 2002), mens andre vil mene det er en naturlig og nødvendig utvikling innenfor landbruks- og næringsmiddelproduksjon (Opsahl-Sorteberg m.fl., 2005). Beck (1992) poengterer at risikoer ikke er kun risikoer, men også markedssjanser. Den kontroversielle teknologien skaper muligheter i form av økt matproduksjon til en økende verdensbefolkning og større økonomisk avkastning. Nye produkter med endrede egenskaper blir utviklet, samtidig som de frembringer usikkerhet og bekymring for helse, mulige miljømessige konsekvenser og etiske utfordringer.

Ulike forståelser av risikobegrepet gir interessekonflikter i debatten om genmodifisert mat. Bønder og forbrukere argumenterer ulikt for sin bekymring for genmodifisert mat. Mens norske forbrukere først og fremst er bekymret for egen helse, er norske bønder først og fremst bekymret for de etiske og miljømessige sidene ved genmodifisering (Magnus og Almås, 2011). Et annet eksempel som illustrerer ulike risikooppfatninger er at naturvitenskapelige forskeres syn på genmodifisering varierer etter hvilken fagdisiplin de representerer (økologi og molekylærbiologi), men også etter hvem som finansierer forskningen deres (Kvakkestad m.fl., 2007). Den ene kategorien forskere la vekt på usikkerheten som dyrking av genmodifiserte organismer kunne føre med seg, og hadde lav tillit til industrifinansiert forskning. Hele 83 prosent av denne gruppen tilhører disiplinene planteforedlere og økologer og hadde hovedsakelig offentlig finansiering av sin forskning. Bare 27 prosent av molekylærbiologene plasserte seg i denne gruppen. Den andre gruppen forskere mente det var liten

forskjell på genmodifiserte organismer og vanlige planter, og at genmodifiserte planter kan ha mange positive effekter. Denne gruppen hadde tillit til industri-finansiert forskning, og hele 64 prosent av denne gruppen hadde finansiering fra industrien eller var ansatt i denne (Kvakkestad m.fl., 2007). Det finnes altså ulike «leire» eller segmenter innenfor det vi omtaler som ekspertgruppen i diskursen om genmodifisert mat.

Innenfor samfunnsvitenskapen er stigma og stigmatisering velkjente begreper. Begrepet refererer vanligvis til «sosialt stigma», og er knyttet til aspekter ved menneskelige egenskaper eller adferd som fører til marginalisering av mennesker eller grupper som avviker på måter som ikke blir akseptert (Goffman, 1963). Men stigmabegrepet kan også benyttes på andre områder. På samme måte som mennesker eller grupper kan stigmatiseres, kan også innovasjoner og teknologier bli stigmatisert. Dette benevnes *teknologisk stigma*, og er i økende grad en betydningsfull faktor i menneskers opplevelse og aksept av vitenskapelige teknologiske innovasjoner (Gregory m.fl., 2001).

En stor del av samfunnsvitenskapelig forskning om genmodifisert mat omhandler forbrukernes holdninger og vurderinger (Magnus m.fl., 2009; Hviid Nielsen, 2007; Lassen og Jamison, 2006; Heggem, 1999), etiske problemstillinger (Gillund og Myhr, 2007) eller hvordan media har formidlet ulike sider ved teknologien (Magnus, 2010; Meyer, 2006; Bauer, 2005; Gutting m.fl., 2002). Dette har i stor grad vært forskning hvor kvantitative metoder har vært sentrale. Det er imidlertid mange aktører som har betydning for fremtidig forskning, utvikling, regulering, debatt og aksept av genmodifisert mat. Jeg mener det er behov for bredere og dypere innsikt i problemstillingene slik de kommer til uttrykk hos sentrale aktører i debatten. I denne artikkelen ønsker jeg derfor ved hjelp av kvalitativ metode å beskrive *den norske diskursen om genmodifisert mat* slik den kommer til uttrykk gjennom en diskursanalyse av fem fokusgruppeintervjuer gjennomført vinteren 2008. Viktige forskningsspørsmål har dreid seg om hvordan ulike norske aktører opplever diskursen om genmodifisert mat. Hvordan berøres de ulike aktørene av problemstillingene? Kan genmodifisert mat sies å være en stigmatisert teknologi i Norge? Hensikten er økt kunnskap og forståelse for hvordan ulike grupper forstår, kommuniserer og argumenterer om genmodifisert mat i Norge i dag.

Kritisk diskursanalyse som metode

I denne artikkelen vil jeg kombinere elementer fra flere diskursanalytiske perspektiver. Først og fremst benytter jeg Faircloughs (1995) forståelse av begrepet og hans teoretiske rammeverk innenfor kritisk diskursanalyse, men også Laclau

og Mouffes (1985) begreper om elementer, momenter og nodalpunkt, diskursiv kamp og hegemoni vil være sentrale i analysen.

Sentralt hos Fairclough (1995) er at diskurs er en viktig form for sosial praksis, som både konstituerer den sosiale verden og konstitueres av andre sosiale praksiser. Diskurs og sosial praksis står i et dialektisk forhold til hverandre, de påvirker hverandre gjensidig (Fairclough, 1995). Den både reproducerer og forandrer viten, identiteter og sosiale relasjoner samtidig som den påvirkes av andre sosiale praksiser.

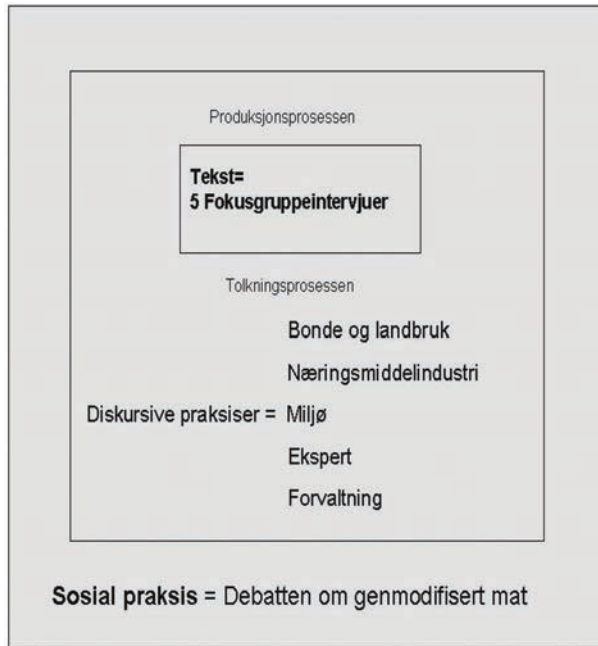
Fairclough (1995) poengterer at man i diskursanalyse skal fokusere både på den kommunikative handlingen, selve språkbruken og det han beskriver som diskursorden. Diskursorden er summen av de diskurstypene som brukes innenfor en sosial institusjon eller et sosialt område. Forholdet mellom disse dimensjonene er gjensidig avhengig. I min analyse rettes søkelyset mot den kommunikative handlingen i de fem fokusgruppeintervjuene mens diskursorden er den totale debatten om genmodifisert mat i Norge. Innenfor diskursordenen finnes mange diskursive praksiser som for eksempel bonde- og landbruk, miljø, næringsmiddelindustri, ekspertise og forvaltningspraksis. Disse diskursive praksisene vil jeg komme tilbake til i selve analysen.

Fairclough (1995) deler den kommunikative begivenhet i tre dimensjoner som utgjør Faircloughs tredimensjonale analysemodell. De tre dimensjonene, eller nivåene om man vil, er tekst, diskursiv praksis og sosiokulturell praksis. Diskursanalysen består i å påvise og se sammenhengen mellom disse dimensjonene.

I analysen av dette rike tekstmaterialet er det hensiktsmessig å innføre Laclau og Mouffe (1985) sine begreper *elementer*, *momenter*, *nodalpunkt* og *sosiale antagonismer*. Diskursen er en dynamisk prosess som former vår forståelse av virkeligheten. Etter hvert som nye argumenter eller *elementer* dukker opp i diskursen, endres vår virkelighetsoppfatning. Eksempler på elementer i genmatdiskursen kan være nye produkter, forskningsresultater, endringer i internasjonale handelsavtaler eller nytt regelverk for import av genmodifiserte produkter. Et element får først betydning for diskursen når det artikuleres inn i diskursen på en meningsfull måte. Elementene blir da omtolket til momenter i diskursen.

Ifølge Laclau og Mouffe (1985) vil det i alle diskurser være en maktkamp mellom aktører som forsøker å dominere diskursen for å konstruere et meningsfylt sentrum, et såkalt nodalpunkt. Nodalpunktet skaper og opprettholder diskursens identitet ved å konstruere en knute av bestemte meninger. Dette knutepunktet knytter alle flytende momenter i diskursen sammen til en meningsfull helhet. Det blir med andre ord den ideologien som skaper en sammenhengende forståelse av momentene i diskursen. Risiko, økt matproduksjon og solidaritet er eksempler på slike nodalpunkt. Vi skal se at det finnes flere

nodalpunkt innenfor hver av de diskursive praksisene i Faircloughs tredimensjonale analysemodell.

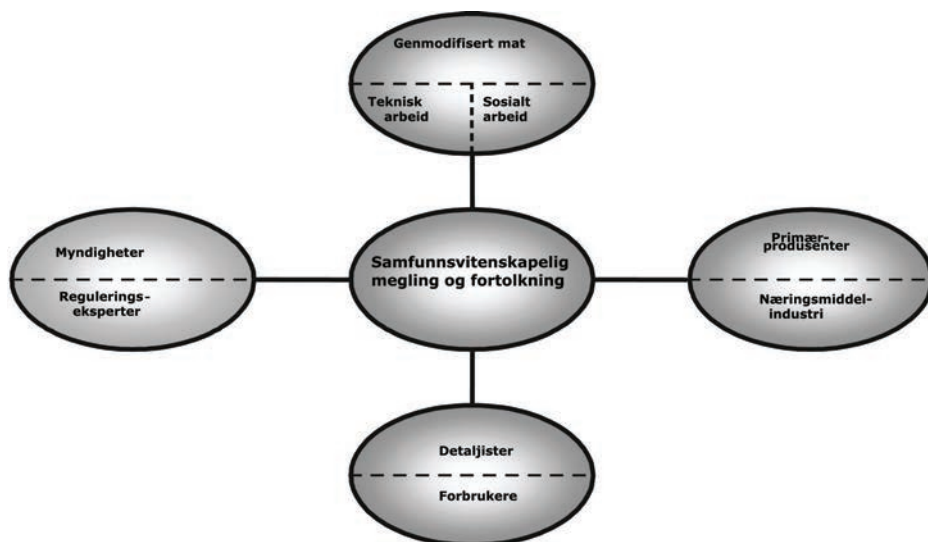

Figur 1: Faircloughs (1995: 59) tredimensjonale analysemodell satt inn i artikkelens kontekst

Slett ikke alle artikuleringer medfører hegemoni i diskursen. Hegemonisk artikulering vil alltid innebære snev av tvang og undertrykkelse (Torfing, 1999). Den vil inneholde fornektelse av alternative meninger og fornektelse av personer som identifiserer seg med motstanderens meninger. Antagonisme er diskursteoriens begrep for konflikt og er konstruert for å klargjøre hvordan interessekonflikter i diskurser konstrueres (Laclau og Mouffe, 1985). Den offentlige samtalen om genmodifisert mat blir lett polarisert, der ulike fakta, hensikter og mulige konsekvenser stilles opp mot hverandre på en slik måte at det ikke fremmer dialog og kompromiss. Interessegruppers fremstilling av andres ideer og argumenter blir ofte lite nyansert, siden en ønsker å ekskludere motstanderens momenter i diskursen. Gjennom slike konstruksjoner av sosiale antagonismer reduseres ofte mangfoldet til forenklinger som *riktig-galt* eller *venn-fiende*. Vi skal se at dette tydelig kommer til uttrykk i det empiriske materialet.

Valg av empiri

I utformingen av fokusgruppene tok jeg utgangspunkt i modellen i figur 2, som viser flere sentrale aktører som kan tenkes å ha ulik agenda i den norske diskursen om genmodifisert mat.

Figur 2: Figuren viser en analysemodell for diskursen om genmodifisert mat i Norge i dag. Analysemodell hentet fra prosjektet «Public dialogue on genetic modified food, communication about a stigmatised technology» (2003)

Artikulasjon foregår innenfor og mellom de diskursive praksisene i modellen og i ulike samfunnslag hvor det til enhver tid finnes krefter og motkrefter som jobber parallelt. Jeg har valgt å danne fem homogene grupper med representanter fra (1) bondeorganisasjoner, (2) næringsmiddelindustri, (3) forskere og «eksperter», (4) miljøorganisasjoner og (5) departement og forvaltning. Disse gruppene berøres av problemstillinger knyttet til genmodifisert mat på ulike vis, og jeg vil forsøke å oversette de forskjellige «fortellingene om genmodifisert mat» som kommuniseres i gruppene til en bedre forståelse av temaet. Viktige spørsmål blir da: Hvilken diskurs, eller hvilke diskurser, trekker en konkret artikulasjon på, og hvilke diskurser reproducerer den? Er genmodifisert mat løsningen på verdens matvareproblem? Er det trygt å produsere eller spise slik mat? Er det etisk forsvarlig? Eller er dette teknologi utviklet kun med tanke på profitt? Vi er opptatt av hvordan aktører danner nettverk og posisjonerer seg,

gjennom en rekke forhandlinger, et spill om definisjoner, i det vi kan kalle en diskursiv kamp!

I utformingen av fokusgruppene var det et ønske at deltagerne skulle ha noen fellestrekk, men at de samtidig kunne skilles ut fra andre kjennetegn. Fokusgruppene besto av både kvinner og menn, og informantene hadde felles eller sammenlignbar bakgrunn innenfor en og samme gruppe. Videre var informantene til en viss grad «profesjonelle» aktører som har deltatt i den offentlige debatten på ulike vis. De vet hva genmodifisert mat er, og har god kjennskap til problemstillinger tilknyttet GMO (genmodifiserte organismer) gjennom sitt arbeid. Gruppene representerer på mange måter ulike fellesskap som arbeider på forskjellige måter med fenomenet genmodifisert mat. På denne måten kunne jeg få tak i flere ulike diskursive praksiser i genmatdiskursen og vise hvordan disse gruppene kommuniserer om og beskriver virkeligheten med tanke på genmodifisert mat. Det har i presentasjonen av data vært viktig å beskytte informantenes anonymitet, av hensyn til deres arbeid.

Den norske diskursen om genmodifisert mat

En diskurs er situasjonsavhengig, ofte uklar og motsetningsfylt. Den kan ikke sees på som et lukket system og vil alltid stå i relasjon til andre diskurser og inngå i mange relasjonelle sammenhenger. Diskursen om genmodifisert mat er altså ikke statisk, men endres kontinuerlig ved at nye elementer artikuleres inn. Den påvirkes blant annet av den politiske dagsordenen, internasjonale handelsavtaler, utvikling av ny teknologi, etiske problemstillinger, medias dagsordensetting, forbrukeroppfatninger om mat, helse, risiko, tillit og mistillit. Dette er forhold som har betydning for en helhetlig forståelse og opplevelse av diskursen om genmodifisert mat i Norge i dag.

Min konkrete inngang til analysen vil være å identifisere *noen* av diskursens nodalpunkter slik de utspiller seg i fokusgruppeintervjuene. Hvilke tegn har en privilegert status, og hvordan blir disse tegnene definert i forhold til diskursens andre tegn? Hvilke kamper om betydningsdannelse utspiller seg? Jeg vil i det videre beskrive den kommunikative begivenheten i hver av fokusgruppene og synliggjøre hvilke momenter og nodalpunkt som kommer til uttrykk, og hvordan disse argumenteres for. Denne beskrivelsen vil også eksplisitt påvise diskursens antagonismer som vil belyse utfordringer for veien videre i den norske genmatdiskursen.

Den diskursive praksis i forvaltning og departement

Restriktiv GMO-politikk

Artikulasjon omkring restriktiv GMO-politikk utpeker seg som et nodalpunkt i den forvaltnings- og departementsstyrte praksisen. Det er en felles oppfatning i gruppen at norske myndigheter fører, og ønsker å føre, en restriktiv GMO-politikk. Likevel problematiseres bruken av ordene *restriktiv politikk* i gruppen. Hva er restriktiv? Hvor restriktiv skal man være? Restriktiv i forhold til hva og hvem? Gruppen uttrykker behov for å definere hva restriktiv GMO-politikk innebærer.

Flere elementer artikuleres omkring restriktiv GMO-politikk. Usikkerhet om langsiktige miljøkonsekvenser og global fordelingspolitikk fremstår i tillegg til forbrukerperspektivet som viktige momenter for den restriktive politikken. Det er likevel forbrukerperspektivet som vies mest oppmerksomhet, noe som gir betydelige føringer for politikken. Det blir sagt at norske forbrukere skal ha valgmuligheter også i fremtiden, og at den norske GMO-politikken i stor grad handler om å finne bærekraftige alternativer til genmodifisering samtidig som det må finnes løsninger for merking og fremtidige sameksistensproblemer.

Mangelfull kunnskap om genmodifisert mat hos forbrukerne er et gjentakende argument i gruppediskusjonen. Det stilles spørsmål om den forbrukerretta politikken er hensiktsmessig så lenge man ikke vet hvor forbrukerne står. Hvilke ønsker har norske forbrukere for norsk GMO-politikk? Hva er viktig for nordmenn når det gjelder nasjonal og global matproduksjon? Gruppen understreker at det ikke er totalforbud mot GMO i Norge, og det uttrykkes frustrasjon over at det kan synes som om forbrukere og media ikke har fått med seg dette.

Det oppleves som en intern utfordring å føre en ensartet restriktiv GMO-politikk når fire ulike departementer med ulik motivasjon og formål arbeider parallelt med problemstillingene.

I en koalisjonsregjering er det klart at det er muligheter for ulike syn. Forskjellige verdsett og beveggrunner spiller inn. Vi skal være åpne og si det. [...] Virkelighetsforståelsen er forskjellig og handlingsrommene oppleves forskjellige (forvaltning og departement).

Under fokusgruppeintervjuet oppfatter jeg også tilløp til konflikt og gnisninger i kommunikasjonen mellom representanter fra departement og forvaltningsapparat. I kommunikasjonen antydes det at forståelsen av genmodifisering er avhengig av om man representerer et departement eller et forvaltningsorgan.

Politikk og forskning

Et annet nodalpunkt i den forvaltnings- og departementsstyrte praksisen omhandler deres forhold til forskning og enkelte forskningsmiljøer. Et moment som artikuleres er betydningen av at norske forskere har ulike interesser og dermed også ulike syn i debatten om genmodifisering.

Det er til dels ulike syn blant forskerne. Det er nyttig å få fram. Men det gjør ikke situasjonen enklere for oss som myndigheter. Og heller ikke det faktum at forskere som har kommet med kritiske dokumenter om mulige skadevirkninger virkelig blir slått hardt ned på. Da merker man at det er store økonomiske interesser i dette med GMO (forvaltning og departement).

Fordeling av forskningsmidler fremstår også som et moment i denne diskursive praksisen. Det blir hevdet at norske forskningsmiljø opplever at regjeringens restriktive GMO-politikk synliggjøres gjennom økt finansiering av forskning som underbygger deres restriktive holdning. Det blir trukket frem et forskningsmiljø som hevdes å gi regjeringen «de resultatene de ønsker», og dermed kommer gunstig ut i fordelingen av forskningsmidler.

Det er en frustrasjon over at man føler at de miljøene som har en restriktiv holdning til GMO, i tråd med norsk lovgivning, blir tildelt forskningsmidler som de som ønsker å forske på andre sider av GMO ikke får (forvaltning og departement).

Det blir hevdet at dette miljøet har fått forskningsmidler under bordet direkte fra departementer. Denne forfordelingen av forskningsmidler hevdes å medføre frustrasjon i deler av forskningsmiljøet, og den oppleves diskriminerende.

Den kunnskapen vi har og i stor grad baserer våre avgjørelser på, kommer fra industrien som har forsket frem organismene. Vi trengte mer balansert kunnskap. Det var bakgrunnen for at dette miljøet fikk midler, man ville rett og slett ha mer kunnskap som ikke var forsket frem av de som hadde forsket frem produktene (forvaltning og departement).

Videre holdes kompetansebehov frem som viktig for forskningsfinansieringen. Det blir hevdet at det finnes for lite uavhengig GMO-kompetanse i Norge, og det uttrykkes bekymring for hvilke konsekvenser dette kan få på sikt.

Vi trenger kompetanse hvis vi skal foreta egne vurderinger i Norge. Vi har ikke forskningsmiljøer som kan gjøre dette. Man må jo ha folk som har peiling på og som kan matche de multinasjonale selskapene og dokumentasjonen deres (forvaltning og departement).

Det spekuleres i at lav finansiering av norsk forskning på genmodifisering kan føre til utflugging av forskere ikke bare fra Norge, men også fra Europa. Kompetanse på bioteknologi kan på denne måten forsvinne gradvis, og det blir uttrykt at det kan bli vanskelig å foreta egne risikovurderinger av nye genmodifiserte produkter på markedet.

Den politiske agenda innen genmodifisering handler om mye mer enn risiko, men likevel er det ofte risikoargumentene som fremstår og benyttes i diskursen. Forvaltningsapparatet antyder en problematisk sammenblanding av fag og politikk i departementene og at det bør reflekteres omkring dette. Hva er reell risiko, og hva er det politisk korrekt å uttale? Elementer knyttet til merking av genmodifisert mat, til nord/sør-perspektivet og konkurranseperspektivet kommuniseres som eksempler der faglig kompetanse og politiske motiver lett kan sammenblandes.

Den diskursive praksis i bondeorganisasjonene

Fravær av debatt

Fravær av norsk offentlig debatt kan sies å være et nodalpunkt i den landbruksorienterte diskursive praksisen. Gruppen savner en aktiv offentlig dialog om genmodifisert mat. Tre forhold trekkes frem som vesentlige momenter: (1) Gruppen mener det er regjeringens bevisste politiske strategi å holde en lav profil i påvente av EUs politikk på feltet. (2) EU-kommisjonen anses å være «pro» GMO. (3) Regjeringsmakten kvier seg for å sette temaet på dagsordenen og håper lite støy vil gi større handlingsrom i et langsiktig perspektiv. Gruppen mener også dette kan føre til at forbrukerne gradvis vil venne seg til genmodifiserte produkter.

Jeg tror at fordi EU-kommisjonen er så pro, har det betydning for hva den norske regjering tør å si. [...] Jeg tror den norske regjering eller Stortinget er redd for, eller nesten forventer, at vi får det inn om få år. Hvis de hadde gått ut og sagt nei nå, så hadde det blitt vanskelig å si ok om ti år (bondeorganisasjoner).

Et annet moment er at debatten karakteriseres ved svært avansert språkbruk. Det uttales at debattantene utøver makt ved å føre et svært teknisk og vitenska-

pelig orientert språk, noe som ekskluderer offentligheten fra å delta. Debattens vitenskapelige ordskifte påvirker også mediers evne til å følge den opp. Journalister fremmedgjøres, samtidig som mangelfull kunnskap bidrar til mangelfull formidling til offentligheten. Bondeorganisasjonene uttaler videre at de føler forpliktelse til å informere borgerne i samfunnet om viktige konsekvenser av genmodifisering. De ønsker derfor å oversette terminologien slik at menigmann kan forstå debatten og viktigheten av å ta del i den.

Debatten er så teknisk og vitenskapelig orientert. Man kan diskutere om det er en styrt regi fra økonomiske interesser at debatten holdes på et så teknisk nivå at journalistene skyr litt unna (bondeorganisasjoner).

Det tredje momentet som forklarer fravær av debatt om genmodifisert mat, omhandler norsk politisk kultur. Det blir artikulert at norsk politisk kultur tilhører en slags kompromisstradisjon.

I land som Frankrike og Italia er det klare fronter, ja eller nei. Mens her i Norge så er det en viss belastning å ta noe som kan defineres som et ytterliggående standpunkt (bondeorganisasjoner).

Gruppen fremhever at genmodifisert mat handler om politiske valg. Det oppleves vanskelig å arbeide med en sak som for den norske opinionen og den norske offentligheten synes å være uinteressant.

Det jeg savner mest er noen oppegående motstandere. Det er ikke ett parti som går klart ut og sier at de vil kjempe for genmodifisering av mat og norsk landbruk. Hadde det vært det hadde vi hatt en konfrontasjon, akkurat som i rovdyrdebatten. Det ville blitt mer oppmerksomhet. Vi bokser inne i en myk dundyne, og det gir etter hver gang vi slår, men det skjer ikke noe (bondeorganisasjoner).

Samtidig kommuniserer gruppen at de opplever at det er lite villighet til å sette problemstillingene på den politiske dagsordenen. De forklarer fravær av offentlig debatt med mangel på synlige fiendebilder både politisk og organisasjonsmessig.

Miljø og klima

Miljø- og klimaspørsmål knyttet til genmodifisering er også et nodalpunkt i den bondediskursive praksisen. Et vesentlig moment er forståelsen av betydningen av rein matjord. Det er svært viktig for gruppen at norske bønder skal kunne fortsette å produsere rein mat uten risiko for genforurensning. Å dyrke genmo-

difiserte planter oppfatter gruppen som risikabelt både for miljø og helse. Usikkerhet omkring konsekvenser for artsmangfold, sameksistens og bruk av sprøytemidler er viktige argumenter.

Et annet moment er frustrasjon over manglende engasjement om genmodifisering fra norske miljøorganisasjoner. Gruppen sammenlikner oppmerksomheten rovdyrproblematikken har fått med den genmodifisering blir til del, og forstår ikke miljøorganisasjonenes lave interesse for moderne bioteknologi. De spør seg om miljøsidene ikke ser parallellene til rovdyrdebatten, som også handler om biologisk mangfold, ett av kjerneområdene til miljøsidene om man løfter det opp et nivå.

Samtidig utfordrer miljø- og klimaendringene fremtidig landbruksproduksjon verden over. Det artikuleres som problematisk at en stor del av forskning på planters egenskaper og effekter på miljøet skjer i multinasjonale selskaper med sterke eierinteresser. I de seinere åra har blant annet det multinasjonale frøselskapet Monsanto arbeidet med å utvikle planter tilpasset klimaendringene. Genmodifiserte planter hvor en kan sprøyte mindre har vært et fremhevet nytteargument fra industriens side. Gruppen uttaler at de tror Monsanto kan vinne miljøkampen om ikke det mobiliseres et engasjement mot genmodifisering.

Dette med mindre bruk av sprøytemidler er unektelig et godt argument så lenge ugraset ikke er resistent. Men det folk glemmer er at miljøspørsmål handler om mer enn sprøytemidler. Miljøspørsmålet omfatter blant annet dette med biologisk mangfold. Men det er ikke det «hotte» om dagen. Det «hotte» er klimagasser og den type ting.

Den dagen de har greid å lage en genmodifisert plante som er mer miljøvennlig enn tilsvarende ikke-genmodifisert plante, er det klart at de har stilt oss som er skeptiske i en vanskelig situasjon (bondeorganisasjoner).

Likevel argumenterer gruppen for at det er selve produksjonssystemet som er av betydning. Å ha miljøvennlige, bærekraftige produksjonssystemer i landbruket under forskjellige klima- og jordbruksforhold oppfattes ikke som en genetisk utfordring, men som en agronomisk og politisk utfordring. Spørsmål omkring patentering og rettigheter til kunnskap er i stor grad knyttet til et nord/sør-perspektiv og solidaritet med bønder i utviklingsland. Den markedsliberale politikken de siste 30 årene, med mindre statlig styring, hvor mer overlates til den enkeltes valg, holdes frem som uheldig.

Man velger ikke bare for seg selv, det har store konsekvenser for hele samfunnet. [...] Dette ble jo faktisk brukt som argument for å forklare hvorfor det er så vanskelig å få

GMO-fritt fôr. Så derfor – mange enkeltvalg gjør da at man kommer i en kollektiv tvangssituasjon (bondeorganisasjoner).

At man blir «mer forbruker enn borger» i et politisk styrt samfunn, kommenterer gruppen som problematisk. Forbrukere og bønder må gjøre valg de selv ikke ser konsekvensene av. Det argumenteres for at fagorganisasjonene må på banen, spesielt fra landbruket. Bondeorganisasjonene uttrykker ansvarfølelse for ivaretagelse av rein jord og for nødvendigheten av god informasjon til forbrukere. De uttaler et ønske om å skape engasjement slik at menigmann skal få kunnskap til å handle både som borger og forbruker.

Den diskursive praksis i miljøorganisasjoner

Dialogen i fokusgruppen satt sammen fra miljøorganisasjoner viser at engasjement omkring genmodifisering ikke er et prioritert felt for de fem organisasjonene som er representert i gruppen. Den norske politikken beskrives som restriktiv og avventende, og dette blir lagt merke til internasjonalt. Genmodifisert mat oppfattes som mer aktuelt for våre naboland Danmark og Sverige, der det finnes kampanjer mot genmodifisering i regi av miljøorganisasjoner.

Fravær av debatt og engasjement

Også hos denne gruppen finner vi et nodalpunkt omkring mangelfull offentlig debatt om temaet. Fire momenter preger samtalen om dette. For det første kjennetegnes den offentlige kommunikasjonen av *hypotetiske problemstillinger*. Hypotetiske problemstillinger er mindre interessante for media og medfører dermed lite informasjon til forbrukere. Videre hevdes det at debatten bærer preg av få pro-argumenter, eller reelle muligheter og fordeler ved teknologien. Ingen kan for eksempel motsette seg et mål om å gi fattige mennesker mer mat. Argumentasjon om økonomisk rasjonalitet for bonden og landbruket er ikke fengende for folk flest.

De som snakker for GMO kunne ha brukt argumenter som at det er lønnsomt for bonden, tryggere avling, et eller annet sånt. Når GMO sprer seg, må det jo bety at en del landbruksselskaper finner at dette er bra å gjøre. Men argumentene om hvorfor de gjør det brukes aldri i debatten. Aldri her i Norge i hvert fall (miljøorganisasjoner).

Det andre momentet som forklarer den manglende offentlige debatten, er uengasjerte forbrukere. Miljøorganisasjonene beskriver norske forbrukere som

generelt passive og den offentlige meningsutvekslingen som lite interessant for folk flest.

Norske forbrukere er passive og sløve i tillegg. [...] Generelt synes jeg bevisstheten hos norske forbrukere er fryktelig lav. De stiller lite krav (miljøorganisasjoner).

Når problemstillingene er hypotetiske og nytteargumentene i stor grad er fjerne fra vår daglige virkelighet, engasjerer ikke temaet nordmenn flest. Gruppen forklarer nordmenns negative holdninger med mangel på synlige nytteverdier og at det er for stor usikkerhet om de langsiktige konsekvensene til å ta et annet standpunkt.

Et tredje moment er avmaktfølelsen forbrukerne sitter med. Det argumenteres for at det rett og slett er vanskelig å være forbruker og at det er krevende å ta informerte valg. Hvordan skal man klare å ta stilling til alle mulige argumenter for og mot for eksempel ulike strømleverandører, mobiltelefonabonnement, økologisk mat eller produksjon av genmodifiserte planter? Det er få forbrukerorganisasjoner i Norge, og det uttales at man blir veldig alene i en rekke valgsituasjoner. Dette fører til avmaktfølelse og at man overlater valget til myndighetene.

Det fjerde momentet som artikuleres, understreker nettopp norske forbrukeres sterke tillit til myndighetene. Nordmenn beskrives som litt naive med sterk tillit til at myndighetene ivaretar deres interesser og at de dermed ikke vil utsettes for unødig risiko. En slik grunnleggende tillit gjør derfor et folkelig engasjement omkring genmodifisering unødvendig, noe gruppen mener fravær av offentlig debatt synliggjør. Det blir kommunisert at myndighetene har ansvar for informasjon til folk flest om genmodifisert mat. I den forbindelse trekkes det frem eksempler som problematiserer Mattilsynets rolle. At Mattilsynet kommuniserer en positiv innstilling, oppfatter miljøorganisasjonene som mindre heldig.

Miljøorganisasjonene beskriver nordmenn som mer *autoritetstro* enn andre europeere. Jo nærmere uttalelser kommer fra staten eller de offisielle kanalene, jo bedre oppfattes det å være for norske forbrukere. Miljøorganisasjonene mener selv de har relativt stor autoritet i det miljøbevisste segmentet i befolkningen, men begrenset gjennomslagskraft hos folk flest.

Oppdrettsnæringen og fôrindustrien

Flere av miljøorganisasjonene jobber aktivt med havspørsmål og problemstillinger knyttet til fiskeri og havbruk. Et nodalpunkt blir derfor miljøspørsmål knyttet til oppdrettsnæringa. Dette er en næring i kraftig vekst, noe som gir utfordringer på førsiden. I denne sammenheng fremhever miljøorganisasjo-

nene genteknologiloven som gjennomtenkt ved at den tar høyde for bærekraft og samfunnsnytte i tillegg til miljø og helseaspekter. Ifølge gruppen omtaler industrien dette som særnorske bestemmelser som kan begrense mulighetene for å være konkurransedyktige.

Oppdrettsnæringen importerer store deler fôrråvarer (mais og soya), og import av genmodifisert fôr er derfor både viktig og relevant å diskutere for miljøbevegelsen. Det blir sagt at genmodifisert soya og mais er lett tilgjengelig på verdensmarkedet og økonomisk gunstig for industrien.

Det er ingen som etterspør GMO. Når vi ser at fôrindustrien er positiv til det, eller vurderer sin holdning, så er det ikke fordi de har lyst til å ha GMO, men akkurat nå virker det som det er litt dyrere å ikke skaffe GMO (miljøorganisasjoner).

Samtidig pekes det på et enormt press på verdens fiskeressurser, og jeg finner hegemoni i artikuleringen om at det er viktig å jobbe for å få en mer tilnærmet fisk-til-fisk-faktor i oppdrettsnæringen. Dette hevdes å være umulig om en ikke øker mengden plantefôr i fiskefôret. Samtidig argumenteres det for at laksekvaliteten senkes med økte mengder plantefôr i fiskefôret og at det av den grunn bør forskes mer på fôrsammensetninger. Det understrekes at oppdrettsnæringen består av store bedrifter med mye kapital, til forskjell fra landbrukssektoren. Alle de store fiskefôrbedriftene er norske, og på denne måten får den norske fôrindustrien mye makt. Forskning og utvikling av nye fôrsammensetninger er satsingsområder for denne industrien.

I de møtene jeg har hatt med oppdrettsnæringen om fôr har de vært ganske ærlige. De har vært veldig reelle på at dette er en industri i vekst som ønsker ytterligere vekst. Dette betyr selvfølgelig at man trenger økt tilgang på fôrressurser, råvarer. Det blir mer og mer vegetabiliske råvarer, og dermed også et stadig større press for industrien på å ta et valg også i Norge om de skal si ja til genmodifiserte råvarer, eller om de ikke skal gjøre det (miljøorganisasjoner).

I den miljødiskursive praksisen kommuniseres en forventning om at fiskeri- og havbruksnæring vil akseptere genmodifisert fôr før eller senere. Det er de økonomiske gevinstene av dette som vil være avgjørende for aksept av genmodifisert fôr i denne sektoren, mener gruppen.

Fremtidige miljø- og klimautfordringer

Ikke uventet artikuleres langsiktige miljø- og klimautfordringer som et nodalpunkt i den miljødiskursive praksisen. Genmodifiserte planter tilpasset endrede klimaforhold blir lansert som muligheter det kan bli vanskelig å si nei til. Det

uttrykkes bekymring for at dette kan endre fokuset på genmodifisering av planter, at man ikke ser den store sammenhengen.

Det er veldig farlig nå som klima plutselig har kommet så høyt opp på agendaen, så mange utspill som skal være CO₂-vinnende. Alt som reduserer CO₂ litt er liksom bra, uten at man ser det i et større perspektiv (miljøorganisasjoner).

Et moment her er at det ikke bare er forskere og bioteknologiindustrien som er på banen, men også velkjente klimadebattanter. Det blir uttrykt at det er vanskelig at moderne bioteknologi gir muligheter det faktisk kan være verdt å se nærmere på. Teknologien kan åpne for mindre bruk av sprøytemidler, mer tolerante planter overfor tørke og fuktighet og økt utnyttelse av jordressursene. Dette er argumenter som kan oppfattes som positive i miljøsammenheng. Det oppfattes som kompliserende at deres medsamsvorne ikke er fullstendige motstandere av GMO, men i noen tilfeller setter døren på gløtt for miljøgunstige muligheter teknologien kan gi.

Til dels prominente klimadebattanter har tatt det opp på en måte som «kanskje vi må se litt nærmere på dette». Sånn jeg ser det er det elementer som vurderes og sirkles rundt i breiere kretser enn bare hos industrien og forskere. Det kan jo bli et spenningsfelt innad i miljøorganisasjoner, at folk tenker sånn klimagassutslipp versus GMO (miljøorganisasjoner).

Et annet moment som trekkes frem er betydning av biologisk mangfold i et miljøetisk perspektiv. Plantegenetiske ressurser vil være avgjørende i fremtiden, og det betyr at utstrakt dyrking av genmodifiserte planter vil være negativt. Videre ser man en tendens til å benytte større landbruksareal til produksjon av biodrivstoff. Spesielt er USA opptatt av å bli mindre avhengig av oljeressurser. Å produsere biobrensel på bekostning av matproduksjon beskrives som problematisk og lite miljøvennlig.

Den diskursive praksis i næringsmiddelindustrien

Den diskursive praksisen i næringsmiddelindustrien kjennetegnes ved frustrasjon over manglende næringspolitisk fokus. Fravær av offentlig debatt knyttes til at det er Bioteknologinemnda som setter dagsorden gjennom sine mer eller mindre regelmessige åpne møter.

Mangelfull dialog mellom politiske myndigheter og industri

Fravær av dialog mellom myndigheter og industrien er et nodalpunkt også her. Myndighetene beskrives som passive, avventende og lite villige til dialog om

genmodifisering. Det kommuniseres et behov for økt dialog mellom myndigheter og bransjeorganisasjonene. Debatten om genmodifisering hevdes å bære preg av å handle mer om posisjoner enn faglig dokumentasjon der beslutningstakerne fastholder sine standpunkt fremfor å åpne for ny internasjonal kunnskap.

Jeg må si jeg blir litt frustrert over kommentarer landbruks- og matministeren er ute med i media. Jeg oppfatter dette som klar feighet og unnfalighet. Han sier det han tror folk vil høre for å høste politisk gevinst. Hadde han vært kunnskapsbasert og tatt innover seg de utfordringene den næringa han er statsråd for står ovenfor, så tror jeg han hadde unnlatt å si slike ting (næringsmiddelindustri).

Næringsmiddelindustrien kommuniserer at det i stor grad handler om politisk markering fremfor en rimelig næringspolitikk. Førre-var-prinsippet kan trekkes langt, og det gjør myndighetene ifølge gruppen. Det poengteres at det er viktig å skille mellom risikovurderinger med hensyn til miljø og helse eller policyvalg. Tydelighet og forutsigbarhet fremstår som viktig i denne diskursive praksisen. Det blir poengtert at genmodifisering er svært politisert, både kommersielt og samfunnsutviklingsmessig. Gruppen stiller spørsmål ved hva samfunnsnytte er, og hvem som bør vurdere dette.

Vi som industri følger med internasjonalt, og det virker som om norske myndigheter har tatt en posisjon som ikke åpner for særlig diskusjon. Man fastholder standpunkter man har hatt i flere år i stedet for å åpne for ny internasjonal kunnskap (næringsmiddelindustri).

En konkret hendelse fra september 2006 fikk mye oppmerksomhet i næringsmiddelindustriens fokusgruppe. Da fikk Mattilsynet gjennom det felles meldesystemet (RASFF) melding fra Italia om at det var påvist genmodifisert ris av typen LL 601 i to parti importert fra USA til Italia. På grunn av feil i rutinene ved Rieber og Sønn ASA-Toro kom en rekke risprodukter ut på det norske markedet. Denne risen måtte straks tilbakekalles og destrueres. Mattilsynets håndtering blir beskrevet som en panikkreaksjon som bar preg av manglende kunnskaper og erfaringer på feltet.

Det som er interessant i denne sammenheng er jo at Norge og Europa i utgangspunktet hadde samme regelverk. Så brukte man det veldig ulikt. I Europa tok man en risikovurdering av innblandingen og sier «ok, den representerer ingen risiko». Men i Norge så sa man bare «njet», at grensen er null. Der fikk vi en typisk norsk forvaltning som ikke samstemmer med Europa (næringsmiddelindustri).

Regjeringen beskrives videre som lite virkelighetsorientert i disse politiske spørsmålene og lite villig til å imøtekomme dialog om temaet.

Vi føler at norske myndigheter og politikere viser manglende forståelse for hva hele GMO-problematikken innebærer. De praktiske utfordringene næringslivet møter på når de handler varer ute på verdensmarkedet, er problemstillinger det ikke reflekteres over blant politikere og i forvaltningen (næringsmiddelindustri).

Næringsmiddelindustrien fremmer et ønske om et forutsigbart rammeverk for håndtering av genmodifiserte organismer og de varer som blir influert av genmodifisering. Samtidig ytrer man et ønske om å drive næringsmiddelindustri på lik linje og med like forutsetninger som annen næringsmiddelindustri i Europa. Skal norsk industri være konkurransekraftig, må rammevilkårene være de samme som konkurrentenes, uttrykkes det.

Vanskelig dialog med forvaltningsmyndighetene

Et annet nodalpunkt er vanskelig dialog med Mattilsynet. Momenter her er uklare regelverkstolkninger og ulik behandling av Mattilsynet. Deres frustrasjon bunner i at Mattilsynet ikke er tydelig på hvilke dokumentasjonskrav som gjeldende regelverk genererer. Dokumentasjonskrav håndteres ulikt, og det blir hevdet at kravene er kompliserte å etterleve så lenge man internt i Mattilsynet ikke er enig om hva som kreves.

To av våre virksomheter har blitt dømt vidt forskjellig etter å ha fremlagt nøyaktig identisk dokumentasjon på innkjøp av råvarer. [...] Industrien har konkurranseulempelser allerede, og hvis vi i tillegg skal ha et Mattilsyn som opererer strengere [enn] alle andre regelverk i resten av verden, så overlever vi ikke (næringsmiddelindustri).

Det blir poengtert at Mattilsynet har flere ansvarsområder enn bare redelighet og trygg mat. Det bør fokuseres mer på verdiskaping enn «firkantet» fortolkning av regelverket, hevder gruppen.

Vedlikehold av nordmenns skepsis og mangelfullt fokus på nytte

Det er en felles oppfatning i denne gruppen at norske forbrukere har en grunnleggende skepsis til genmodifisert mat. Det hevdes at myndighetene bevisst eller ubevisst er med på å opprettholde motstanden. Et moment som forklarer tendensen er manglende fokus på synlige nytteverdier, og at det i offentlige sammenhenger i hovedsak snakkes om de negative sidene ved genmodifisering.

Jeg tror ikke diskusjonene kommer i noen vesentlig ny fase før forbrukerne får reelle valgmuligheter, der de kan velge mellom genmodifiserte produkter som har en åpenbar fordel, enten i form av kvalitet, holdbarhet eller andre ting forbrukeren ser og kan ta tydelig stilling til, og kan så vurdere det opp mot et tilsvarende produkt som ikke er genmodifisert som kanskje har en annen pris og kvalitet (næringsmiddelindustri).

Det hevdes å være relevant forbrukerinformasjon at amerikanske forbrukere har vært eksponert for genmodifiserte produkter over lang tid uten at dette er rapportert som uheldig, eller har konsekvenser for menneskelig helse eller miljø. Dette kommer i liten grad frem i den norske debatten.

Den diskursive praksis hos forskere og eksperter

Gruppen av forskere og eksperter har både samfunnsvitenskapelig og naturvitenskapelig bakgrunn. Alle informantene har lang erfaring i arbeid med problemstillinger knyttet til genmodifisert mat, men har ulike utgangspunkt. Samtalen bærer preg av mye frustrasjon og er mindre preget av hegemoni enn de foregående praksisene.

Fravær av debatt, frustrasjon over myndigheter

Også i denne diskursive praksisen finner vi et nodalpunkt i fravær av offentlig debatt. Flere element artikuleres, og ett element tar opp debattens form. Det som er av offentlig debatt, oppfattes av deler av gruppen som bakstreversk og gammeldags.

Det virker på meg som om tiden har stått stille de siste ti årene. De brukte akkurat de samme argumentene som de brukte for ti år siden, at de vet for lite og at de ikke har kunnskap, vi må holde tilbake, og det er viktig å bruke føre-var-prinsippet. De ignorerer all den kunnskapen som har kommet de siste ti årene (forskere og eksperter).

Deler av gruppen uttrykker frustrasjon over at myndighetene mener de ikke har tilstrekkelig informasjon og kunnskap om ulike genmodifiseringer og at slik dokumentasjon ikke tas på alvor. Det poengteres at de viktigste vitenskapelige problemstillingene omkring genmodifiserte planter er de samme som har vært for foredlede planter, nemlig utkrysning av resistentgener. Dette er argumentasjon myndighetene ikke tar innover seg, hevdes det. Myndighetene har manglende evne og vilje til å se forskningsresultater, og det blir uttalt at Landbruks- og matdepartementet til tider tolker forskningsresultater annerledes enn forskere som har gjennomført studier.

Hver gang folk litt lenger ned i forvaltningssystemet forsøker å argumentere vitenskapelig, så har det vært sterke politiske føringer ovenfra som har bestemt tingene. Man får hele tiden en sånn brems ovenfra, at her må det stanses (forskere og eksperter).

Samtidig blir det påpekt at et vesentlig moment i forskning nettopp er at etter hvert som den vitenskapelige fronten går fremover, stilles kontinuerlig nye spørsmål som også skal besvares. Det er hegemoni om argumentet som sier at genmodifisering handler om store samfunnsspørsmål og av den grunn er svært utfordrende for både forskning, forvaltning og myndigheter. Dette leder oss til hovedfokuset i den forsknings- og ekspertstyrte diskursive praksis, nemlig diskusjon om risiko, usikkerhet og nytte.

Risiko, usikkerhet og nytte

Kommunikasjonen i denne praksisen handler i stor grad om risiko, usikkerhet og vurdering av nytte, og ulike definisjoner og forståelser av dette.

Det som er spesielt for GMO er at du har fått et slikt forvaltningsregime i mange land. Det er store interesser i å opprettholde dette fokuset (forskere og eksperter).

Kompleksiteten i problemstillingene blir tydelige i samtalen. Det blir uttalt at mye av folks motstand mot genmodifisert mat er basert på sosiale og ideologiske faktorer, ikke selve risikoen de genmodifiserte produktene har for menneskelig helse eller miljø. Likevel benyttes risikoargumentasjon i begrunnelsene for motstanden. Dette blir falsk argumentasjon, hevdes det i deler av gruppen. Diskusjonen handler altså ikke om de egentlige utfordringene og egenskapene til selve planten, men om selve samfunnsutviklingen. Dette blir sjelden kommunisert i en åpen debatt.

Det blir hevdet at forbrukerne tar stilling til tre parametere i sin vurdering av genmodifisering: nytte, risiko og etikk. Disse henger sammen på den måten at (samfunnsmessig) nytte er forutsetning for aksept. Hvis det er nyttig og samtidig moralsk akseptabelt, så godtar man faktisk en viss risiko, poengteres det.

Det er nok riktig at man ofte snakker om risiko i stedet for nytte. Det gjør man jo til dels for at det er kommet i loven. Det er derfor makten bruker risiko i sin argumentasjon og ikke nytte og etikk (forskere og eksperter).

Likevel blir det understreket at risikobegrepet er mangfoldig og at ulike grupper gir begrepet ulikt innhold. Dette oppleves som utfordrende og gjør kommunikasjon om genmodifisering vanskelig.

Når Vitenskapskomiteen eller forskere diskuterer risiko, er det med vitenskapelige briller. Men vi kan ikke forbeholde oss retten til bruke risikobegrepet bare på våre premisser. Fordi opplevd risiko er også veldig viktig. Der går nytte- og kostbegrepene inn.

Det er hele tiden snakk om risiko, og da er det snakk om dokumentasjon, kunnskaps-hull og usikkerhetsmomenter. Det er interessant å se på hvordan en ser på kunnskapshull og usikkerhet på forskjellige områder. Det er ikke den vitenskapelige begrunnelsen først og fremst, men de ideologiske og etiske motstandene som slår igjennom som helt legitime argumenter (forskere og eksperter).

Det blir artikulert et behov for bevisstgjøring i bruk av risikobegrepet slik at beslutningstakere vet hva som er en vitenskapelig vurdert risiko og hva som er annen type risiko. I denne forbindelse kommuniseres det som problematisk at vurderinger Vitenskapskomiteen for mattrygghet gjør ikke tas til etterretning av myndighetene, men stadig overprøves. Ord som *uredelighet* og *spill for galleriet* kommer opp i samtalen vedrørende dette.

Avsluttende refleksjoner

Genmodifisering er et eksempel på menneskeskapt teknologi som kan gi en mer effektiv matproduksjon, men som samtidig medfører både usikkerhet og risiko. Det har vært et mål å synliggjøre kompleksiteten i den norske diskursen om genmodifisert mat i denne artikkelen. Vi har sett en diskurs som består av mange lag og nivåer: selve teknologien, kunnskap som gjør det mulig å modifisere celler og planter, vitenskapelig usikkerhet, hvordan teknologien kan påvirke menneskelig helse og miljø på lang sikt. Hvorfor skal vi ta i bruk denne teknologien når vi ikke vet konsekvensene av den? Hvem forvalter kunnskapen? Hvilke land tar kunnskapen i bruk, og hvilke profitterer på den? Hvordan påvirker kunnskap om genmodifisering norsk og internasjonal politikk, internasjonal handel, næringsmiddelindustri, oppdrettsnæring og landbruksproduksjon? Hvordan passer teknologien inn i ulike kulturelle kontekster og bønders ulike situasjoner? Det er uendelig mange problemstillinger som skal vurderes, analyseres og debatteres, og disse endres kontinuerlig og påvirkes av samfunnet de er en del av. Etter hvert som forskningsfronten går fremover, stilles kontinuerlig nye spørsmål.

Med en diskursanalytisk tilnærming har jeg beskrevet og synliggjort flere nodalpunkt i den norske diskursen. Jeg har vist at fravær av debatt, restriktiv politikk, politikk og forskning, miljø og klimautfordringer, vedlikehold av forbrukerskepsis og mangelfull dialog mellom næring, forvaltning og politiske

myndigheter alle er sentrale områder i diskursen. Jeg har også vist at de diskursive praksisene: forvaltning, landbruk, miljø, næringsmiddelindustri og ekspertise/forskning har ulike tilnæringer til problemstillingene. I bondeorganisasjonene er man opptatt av rein matjord, av solidaritet med fattige bønder, frøselskapenes utøvelse av makt og hvordan deres organisasjoner på best mulig måte kan informere forbrukerne om disse sidene ved genmodifisert mat. Næringsmiddelindustrien på sin side er mer opptatt av å sikre like produksjonsvilkår og rammebetingelser for norsk næringsmiddelindustri. Næringspolitisk argumentasjon er sentralt, og det er en tydelig oppfatning at myndighetene ikke ser dagens virkelighet, at de er naive og uten blikk for næringsmiddelindustriens utfordringer på kostnadssiden. De argumenterer for at genmodifisering er kommet for å bli, og at det må legges til rette for et regelverk det er mulig å etterleve. Miljøorganisasjonene på sin side innrømmer at genmodifisering ikke er et prioritert område i Norge per i dag, og at deres engasjement er knyttet til fiskeri- og havbruksnærings utfordringer i forbindelse med genmodifisering. Artikulasjonen i denne gruppen uttrykker en forventning om at genmodifiserte produkter, spesielt på førsiden, før eller siden vil komme.

Forvaltningsgruppen har i stor grad et forbrukerperspektiv i sin kommunikasjon. Det er hensynet til forbrukerens fremtidige valgmuligheter som hevdes å stå i sentrum for politikken, og det er svært lite kommunikasjon om næringsmiddelindustriens og fiskeri- og havbruksnærings rammebetingelser. Det vektlegges også at internasjonale føringer, spesielt fra EU, er realiteter som påvirker handlingsrommet til norsk politikk. Likevel ønsker man å holde fast ved en restriktiv linje og er lite villig til å endre på denne.

I gruppen med forskere og eksperter var det tydelige interessen motsetninger internt. Diskusjonen og samtalen må beskrives som tidvis svært konfliktfylt. Konfliktene handlet i stor grad om forståelsen av begreper som risiko, usikkerhet og nytte, om fordeling av forskningsmidler og en påstått forutbestemt restriktiv politikk vedrørende moderne bioteknologi. De springer ut fra spenningen mellom individets rettigheter og forskningens eller samfunnets interesser. Det var tydelig ulike virkelighetsoppfatninger internt i gruppen der informantenes bakgrunn og arbeidsfelt synes å ha vesentlig betydning for hvilke problemstillinger som artikuleres.

Analysen viser likevel at det finnes hegemoni om noen nodalpunkter i den norske diskursen. Dette er knuter av ideer og oppfatninger som gir felles mening i diskursordenen. Det er enighet om fraværet av offentlig debatt omkring genmodifisert mat i Norge, men ulike oppfatninger om grunnen til dette. Eksempelvis ser vi at bondeorganisasjonene mener de politiske myndighetene ikke ønsker offentlig debatt og at deres utstrakte vitenskapelige ordbruk oppfattes som et maktvirkemiddel for å holde debatten nede. Deres påstand er

at det er lite villighet til å sette temaet på den politiske dagsordenen og at lite debatt gir større politisk handlingsrom. Miljøorganisasjonene og forvaltnings- og departementgruppen hevder på sin side at uengasjerte forbrukere kan forklare fravær av debatt.

Fra å være en «het potet» i norske medier, er det nå stille og lite «støy» om genmodifisert mat (Magnus, 2010). I det offentlige rom kan det synes som diskursen er avklart, noe den på langt nær er når vi ser på de ulike diskursive praksisene. Debatten er på mange måter formalisert og institusjonalisert; den fremstår i ordnede former utad. Bioteknologinemnda er et frittstående og rådgivende organ oppnevnt av regjeringen. Bioteknologinemnda skal bidra med informasjon til publikum og forvaltningen, og fremme debatt omkring de etiske og samfunnsmessige konsekvensene ved bruk av moderne bioteknologi. Det er en felles oppfatning i de fem gruppene at det er Bioteknologinemnda som styrer den norske debatten. Gruppene viser verken misnøye eller tilfredshet med dette. Når debatten har blitt institusjonalisert, har den etter hvert avtatt i det offentlige rom. Likevel viser fokusgruppene engasjement at diskusjonene er de samme som tidligere, de fremføres bare på andre mindre arenaer, ute av offentlighetens lys.

Det er også enighet om opplevelsen av manglende arenaer for dialog. Artikkelen viser at de ulike gruppene ytrer ønske om mer dialog og offentlig debatt som kan gi økt forståelse for deres holdning til og argumentasjon om genmodifisert mat. Det er ulike begrunnelser for et slikt ønske, noe som kan eksemplifiseres gjennom næringsmiddelindustriens og bondeorganisasjonenes beskrivelser av motiver for økt dialog. Mens bondeorganisasjonene ønsker at dialog kan føre til opplyste forbrukere, tydeligere politikere og økt forståelse for de ideologiske sidene ved debatten, ønsker næringsmiddelindustrien dialog om økt forståelse for deres næringspolitiske utfordringer som den restriktive og avventende norske politikken medfører.

Vi ser i beskrivelsen av de diskursive praksisene at ulike interessegrupper snakker forbi hverandre og at det er vanskelig å få forståelse for argumentasjonen hos andre grupperinger. Det utspiller seg en kamp om å definere hva som er riktigst, mest lønnsomt eller rett og slett akseptabelt. Ulik bakgrunn og ståsted gir ulike forståelser av virkeligheten og dermed også forskjellige holdninger til genmodifisering. Felles for dem alle er altså at de mener det finnes få arenaer for dialog. Beskrivelsene viser videre at genmodifisert mat er et svært politisert tema. Det handler om nasjonalt og internasjonalt regelverk som videre påvirkes av omfattende handelsavtaler. Den norske regjering har forpliktelse overfor EU gjennom EØS-avtalen, noe som medfører konflikter internt i regjeringen. Hvilke handlingsrom har egentlig norske myndigheter? Det stilles spørsmål ved departementenes taushet og avventende politikk. Hvorfor er de

så vage i uttalelsene? Er det en bevisst strategi å tie? Den avventende politikken skaper frustrasjon hos både bondeorganisasjonene, forskerne og hos næringsmiddelindustrien.

Hvordan oppfattes genmodifisert mat? Forvaltningens virkelighetsforståelse er tydelig annerledes enn matprodusentenes. Miljøorganisasjonenes praksis fortøner seg forskjellig fra bøndernes. Motsetningene springer ofte ut fra spenningen mellom individets rettigheter og forskningen, industriens eller samfunnets interesser. Artikkelen viser at de ulike gruppenes beskrivelse av virkeligheten på noen områder er like, men svært ulike på andre. Interessekonflikter, frustrasjon og manglende empati er beskrivelser som blir stående som sentrale elementer i den norske diskursen. Det er en kamp med motpoler som snakker forbi hverandre, med ønske om å definere virkeligheten og å ha makt til å styre diskursen i egen retning.

Tidligere forskning viser at forbrukere og eksperter gjør ulike vurderinger av risiko knyttet til genmodifisert mat (Storstad, 2000; Meyer og Sandøe, 2001). Ifølge Meyer og Sandøe (2001) kan man i bioteknologiske fagmiljøer finne en snever risikooppfatning og bred nytteoppfatning, mens det er omvendt i befolkningen. Eksperter fokuserer ofte på kvantitative elementer ved risiko, mens lekfolk har bredere, mer kvalitative og komplekse oppfatninger. Dette er i tråd med Luptons (1999) skille mellom realistiske og sosialkonstruktivistiske perspektiver på risiko. Det er altså et skille i det som betegnes som subjektiv eller «opplevd» risiko og objektiv eller «sann» risiko, som ekspertene regnes som forvaltere av.

Haukenes (2008) viser i sin analyse av offentlige dokumenter om genmodifisert mat at forbrukernes «opplevde risiko» synes å ha fått mindre betydning i de nyere dokumentene. Dette er interessant. Jeg mener beskrivelsene av de diskursive praksisene viser at ulike oppfatninger av risiko handler om mer enn et skille mellom eksperters og forbrukeres forhold til risiko. Det finnes argumentasjon om «opplevd risiko» i alle de fem praksisene jeg har beskrevet. Nyere forskning på risikooppfatninger viser imidlertid et videre syn på risiko, og betrakter risikooppfatninger som noe som påvirkes av flere faktorer i menneskenes liv (Hansen m.fl., 2003). Dette blir relevant i den norske diskursen om genmodifisert mat. De diskursive praksisene benytter forskjellige former for risikoargumentasjon om genmodifisert mat fordi deres virkelighetsforståelse om genmodifisert mat ikke er i overensstemmelse. Samtidig ser vi at betydningen av genmodifisert mat vil få ulike fremtidige konsekvenser for praksisene.

I forsknings- og ekspertpraksisen poengteres det at vitenskapelig begrunnet helse- og miljørisiko er et annet argument enn risiko for konsentrasjon av makt i multinasjonale frøelskaper, risiko for økonomisk skjevhet i et nord/sør-perspektiv, eller andre ideologiske syn på samfunnsutviklingen generelt. Infor-

mantene opplever det problematisk at risikobegrepet benyttes i en slik vid forstand, altså uten vitenskapelig forankring. Flere mener argumentasjonen må holdes adskilt, og det synes å være behov for tydeligere kommunikasjon omkring dette. I tillegg til vurdering av risiko for helse og miljø, krever den norske genteknologiloven vurdering av bærekraft og samfunnsnytte ved godkjenning av genmodifiserte organismer. Dette er altså helt legitime argumenter i debatten, men det poengteres at det er viktig å være tydelig på hvilke argumenter som benyttes når man uttaler seg om genmodifisering. Konsekvent argumentasjon av standpunkt kan bidra til en mer åpen debatt hvor debattantenes agenda blir tydeligere.

Med bakgrunn i analysen mener jeg det kan være riktig å hevde at genmodifisering er en stigmatisert teknologi i Norge. Ulik forståelse av risikobegrepet medfører altså konflikt og kamp i den norske diskursen om genmodifisert mat. Den diskursive praksis i både forvaltning og departement, samt i forsker- og ekspertgruppen, synliggjør et behov for definering av begrepet samt en avklaring av hvilke forhold som styrer oppfatningene av risiko, usikkerhet og nytte. Slik diskursordenen fortøner seg i dag virker ikke dette gjennomførbart. Artikkelen viser at Bioteknologinemnda oppfattes som leder av den offentlige debatten i dag. Deres oppgave som rådgivende organ i den politiske beslutningsprosessen vanskeliggjør rollen som agendasetter og arena for dialog. Aktualiteten til spørsmål omkring genmodifisering vil vedvare og øke i takt med økte matvarepriser og globale miljø- og klimautfordringer. For å møte disse utfordringene mener jeg at det i Norge er behov for et alternativt dialogforum for problemstillinger knyttet til genmodifisert mat, der ulike diskursive praksiser kan utvikle en felles diskurs, ikke bare språklig sett, men også verdi- og næringsmessig. Det vil være hensiktsmessig å basere et slikt dialogforum på modeller og erfaringer fra europeiske land som praktiserer dette i varierende grad (se for eksempel Galloux m.fl., 2002).

Referanser

- Bauer, M. W. (2005) 'Public Perceptions and Mass Media in the Biotechnology Controversy', *International Journal of Public Opinion Research*, 17: 5–22.
- Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Douglas, M. og Wildavsky, A. (1982) *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technical and Environmental Dangers*. Berkeley: University of California Press.
- Fairclough, N. (1995) *Media Discourse*. England: Arnold.
- Foucault, M. (1991) 'Governmentality', i Burchell, G., Gordon, C. og Miller, P. (red.) *The Foucault Effect. Studies in Governmentality* (s. 87–104). Chicago: The University of Chicago Press.
- Frewer, L., Lassen, J., Kettlitz, B., Scholderer, J., Beekman, V. og Berdal, K. G. (2004) 'Societal Aspects of

- Genetically Modified Foods', *Food and Chemical Toxicology*, 42: 1181–1193.
- Galloux, J. C., Mortensen, A. T., Cheveigné, S., Allansdotir, A., Chatjouli, A. og Sakrellaris G. (2002) 'The Institutions of Bioethics', i Bauer, M. W. og Gaskell, G. (red.) *Biotechnology: The Making of a Global Controversy* (s. 129–148). London: Cambridge University Press.
- Gaskell, G. og Bauer, M. (2002) 'Researching the Public Sphere of Biotechnology', i Bauer, M. W. og Gaskell, G. (red.) *Biotechnology: The Making of a Global Controversy* (s. 1–20). London: Cambridge University Press.
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1997) *Modernitetens konsekvenser*. Oslo: Pax forlag.
- Gillund, F. og Myhr, A. I. (2007) 'Vitenskapelig usikkerhet – etiske utfordringer for forskning og forvaltning', *Etikk i praksis*, 1: 97–120.
- Goffman, E. (1963) *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Gregory, R., Flynn, J. og Slovic, P. (2001) 'Technological Stigma', i Flynn, J., Slovic, P. og Kunreuther, H. (red.) *Risk, Media and Stigma. Understanding Public Challenges to Modern Science and Technology*. London: Earthscan Publications.
- Gutteling, J. M., Olofsson, A., Fjærstad, B., Kohring, M., Goerke, A., Bauer, M. W. og Rusanen, T. (2002) 'Media Coverage 1973–1996: Trends and dynamics', i Bauer, M. W. og Gaskell, G. (red.) *Biotechnology: The Making of a Global Controversy* (s. 95–128). London: Cambridge University Press.
- Hansen, J., Holm, L., Frewer, L., Robinson, P. og Sandøe, P. (2003) 'Research Review. Beyond the Knowledge Deficit: Recent Research into Lay and Expert Attitudes to Food Risks', *Appetite*, 41: 111–121.
- Haukenes (2008) 'Genmodifisert mat og forståelse av risiko. En analyse av norske offentlige dokumenter om moderne bioteknologi i matvareproduksjonen', *Etikk i praksis*, 2: 11–32.
- Heggem, R. (1999) *Genteknologien sitt janusansikt. Ei studie av folk sine holdninger til genteknologi*. Rapport 07/99. Trondheim: Senter for bygdeforskning.
- Hviid Nielsen, T. (2007) 'Flere ser mere positivt på bioteknologi', *Samfunnsspeilet*, 1: 8–12.
- Kvakkestad, V., Gillund, F., Kjølborg, K. A. og Vatn, A. (2007) 'Scientists' Perspectives on the Deliberate Release of GM Crops', *Environmental Values*, 16: 79–104.
- Laclau, E. og Mouffe, C. (1985) *Hegemony og Social Strategy. Toward a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Lassen, J. og Jamison, J. (2006) 'Genetic Technologies Meet the Public', *Science, Technology & Human Values*, (31): 8–23.
- Lupton, D. (1999) *Risk*. London: Routledge.
- Magnus, T. (2010). 'Hvordan serveres genmodifisert mat til avisleseren?' *Norsk medietidsskrift*, 17: 235–259.
- Magnus, T., Almås, R. og Heggem, R. (2009) 'Spis ikke med mindre helsa eller miljøet blir bedre! Om utviklingen i norske forbrukeres holdninger til genmodifisert mat', *Etikk i praksis. Nordic Journal of Applied Ethics*, 3: 89–108.
- Magnus, T. og Almås, R. (2011) 'Holdninger til genteknologi i matproduksjonen: Prinsippfaste bønder og pragmatiske forbrukere', i Haugen, M. S. og Stræte, E. P. (red.) *Rurale brytninger* (s. 333–354). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Meyer, G. (2006): 'Journalism and Science: How to Erode the Idea of Knowledge', *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 19: 239–252.
- Meyer, G. og Sandøe, P. (2001) 'Opplysning og dialog om bioteknologi i forhold til planter. Prosjektrapport Center for bio-etik og risikovurdering'. Supplement til *Genteknologi i praksis*, juni 2001.
- Opsahl-Sorteberg, H., Rudi, H., Lid, S. T. og Schulman, A. H. (2005) 'Understanding Developmental Biology Opens Vast Opportunities for Designing Novel Feed and Food: A Discussion of Potential New Plant Products'. Lastet ned 12. mars 2009: http://www.biocenter.helsinki.fi/bi/bare-1_html/Pdfs/greengene.pdf
- Robert, J. S. og Baylis, F. (2003) 'Crossing Species Boundaries', *The American Journal of Bioethics*, 3: 1–13.
- Storstad, O. (2000) *Forbrukerskepsis til genmodifisert mat. Kun et spørsmål om manglende kunnskap?* Rapport 11/00. Trondheim: Senter for bygdeforskning.

Torring, J. (1999) *New Theories and Discourse – Laclau, Mouffe and Zizek*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Wibeck, V. (2002) *Genmat i fokus. Analyser av fokusgruppsamtal om genförändrade livsmedel*. Linköping, Sverige: Tema Kommunikation.